

YUSUF VA ZULAYHO OBRAZLARI XALQ OG'ZAKI VA YOZMA IJODIDA

Farg'ona davlat universiteti
Filologiya fakulteti o'zbek
tili yo'nalishi 3-bosqich
23.88-guruh talabasi
Tursunaliyeva Husnidaxon

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola Sharq adabiyoti va madaniyatida keng tarqalgan "Yusuf va Zulayho" obrazlarining xalq og'zaki ijodi hamda yozma adabiyotdagi tasvirini qiyosiy-tahliliy o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada mazkur qahramonlarning og'zaki an'analardagi sodda va ramziy ifodasi, shuningdek, yozma manbalardagi chuqur falsafiy, psixologik va allegorik talqinlari ochib beriladi. Tahlil natijasida ushbu obrazlarning o'ziga xos xususiyatlari, ularning ma'naviy-axloqiy va estetik ahamiyati ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: Yusuf, Zulayho, Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy, Durbek, xalq og'zaki ijodi

Kirish:

“Yusuf va Zulayho” qissasi Sharq xalqlari adabiyoti va madaniyatida asrlar davomida muhim o‘rin tutib kelgan, o‘zining chuqur falsafiy ma'nosi, insoniy ehtiroslar va ilohiy ishq talqini bilan millionlab qalblarni zabt etgan adabiy fenomen hisoblanadi. Uning ildizlari ilohiy kitoblar – Qur'oni Karim (“Yusuf” surasi) va Injilga borib taqaladi. Ushbu qissa nafaqat diniy-ma'rifiy manba bo'lib xizmat qilgan, balki she'riyat, proza, rassomlik, xattotlik va hatto xalq og'zaki ijodining turli janrlarida ham o'z ifodasini topgan. “Yusuf va Zulayho” obrazi ilohiy go'zallik, poklik, sabr-qanoat ramzi bo'lsa, Zulayho obrazi insoniy ehtiros, sadoqat, iztirob va ma'naviy yuksalish timsoli sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu maqola “Yusuf va Zulayho” obrazlarining xalq og'zaki ijodida va yozma adabiyotda qanday tasvirlanganini, ular o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni, shuningdek, ularning adabiy-estetik ahamiyatini ilmiy uslubda o'rganishni maqsad qilgan.

Xalq og'zaki ijodida “Yusuf va Zulayho” obrazlari

Xalq og'zaki ijodida “Yusuf va Zulayho” qissasi asrlar davomida turli rivoyatlar, afsonalar, dostonlar, ertaklar va xalq qo‘shiqlari shaklida avloddan-avlodga o‘tib kelgan. Og'zaki an'analarda bu qissa ko‘pincha sodda va ta'sirchan uslubda bayon etilib, uning asosiy syujet liniyasiga va ma'naviy-axloqiy jihatlariga urg'u beriladi.

Yusuf obrazi: xalq og'zaki ijodida Yusuf birinchi navbatda aql bovar qilmas darajadagi go‘zallik timsoli sifatida tasvirlanadi. Uning go‘zalligi shunchalikki, uni ko‘rgan har qanday inson o‘zini yo‘qotadi, qo‘lidagi pichoq bilan meva o‘rniga barmoqlarini kesib yuborishi mumkin. Bu jihat xalq rivoyatlarida ayniqsa bo‘rttirib ko‘rsatiladi. Yusufning pokligi, Allohga sadoqati va sabr-bardoshi ham og'zaki ijodda muhim o‘rin tutadi. U ko‘pincha ilohiy himoyaga ega bo‘lgan, adolatsizlikka uchragan, ammo oxir-oqibat Allohning irodasi bilan yuksak martabaga erishgan inson sifatida taqdim etiladi.

Zulayho obrazi: xalq og'zaki ijodida Zulayho obrazida insoniy ehtiros, muhabbatning cheksiz qudrati va shiddati yorqin aks etadi. Uning Yusufga bo‘lgan ishqiy ko‘pincha jismoniy hirsdan boshlanib, keyinchalik chuqur, ma'naviy bog'lanishga aylanadi. Xalq hikoyalarida Zulayho o‘zining ehtiroslari tufayli qancha iztirob chekkanligi, o‘zini qurbon qilganligi, ko‘z yoshlari va sabri evaziga oxir-oqibat o‘z sevgisiga erishganligi afsonaviy tarzda hikoya qilinadi. Ba'zi rivoyatlarda Zulayho obrazi ayollik sadoqatining, hatto cheksiz azoblar ostida ham sevgisini saqlay oladigan kuch-qudratning ramzi sifatida talqin etiladi.

Syujet va xususiyatlari: Xalq og'zaki ijodida qissaning syujeti ko‘pincha soddalashtiriladi, psixologik chuqurlikdan ko‘ra voqealarning ketma-ketligiga va ta'sirchan epizodlarga e'tibor qaratiladi. Masalan, Yusufning quduqqa tashlanishi, Misrga sotilishi, Zulayho fitnasi, zindon hayoti va nihoyat vazirlik darajasiga ko‘tarilishi kabi asosiy bosqichlar afsonaviy detallar bilan boyitiladi. Xalq ijodida qahramonlarning ilohiy taqdirga bo‘ysunishi, sabrning mukofoti va yovuzlikning jazolanishi kabi didaktik g'oyalar yetakchilik qiladi.

Yozma adabiyotda “Yusuf va Zulayho” obrazlari:

Yozma adabiyotda, ayniqsa fors va turkiy klassik she'riyatida “Yusuf va Zulayho” qissasi turli shoirlar tomonidan masnaviy janrida qayta ishlangan bo‘lib, ular orasida

Jomiy, Durbek, Shayx Ahmad Taraziy, Gulxaniy kabi ijodkorlar mashhurdir. Bu asarlarda qissa yanada chuqur falsafiy, psixologik va allegorik ma'no kasb etadi.

Yusuf obrazi: klassik adabiyotda Yusuf obrazi ilohiy go'zallikning, haqiqiy ma'shuqaning ramzi sifatida talqin etiladi. Uning yerdagi go'zalligi ilohiy nurning, zohiriy go'zalligi esa botiniy kamolotning timsoli hisoblanadi. Yusufning sabri, pokligi, iffati va taqvodorligi uning ideallashtirilgan obrazini yanada mustahkamlaydi. Shoirlar Yusufning go'zalligini ilohiy qudratning in'ikosi deb bilib, uning orqali o'quvchini ilohiy haqiqat sari intilishga undaydi. Misol uchun, Abdurahmon Jomiy o'zining «Yusuf va Zulayho» dostonida Yusufni nafaqat jismoniy go'zallik, balki ruhiy ulug'vorlikning ham timsoli sifatida tasvirlaydi.

Zulayho obrazi: yozma adabiyotda Zulayho obrazi yanada murakkab va ko'p qirrali bo'lib, u insoniy ishqdan ilohiy ishqqa qadar bo'lgan ma'naviy evolyutsiya yo'lini aks ettiradi. Dastlab Yusufga bo'lgan jismoniy ehtiros va shahvoniy istak bilan yongan Zulayho, qissaning davomida chekkan azoblar, sabr-bardosh va tavba-tazarru orqali ma'naviy poklanib, ilohiy ishqqa erishadi. Uning ishq Majnunning Layliga bo'lgan ishqiga o'xshash, insonni o'zlikdan kechishga undaydigan, azobli, ammo poklovchi kuch sifatida tasvirlanadi. Zulayho obrazi tasavvufda "sotib oluvchi" yoki "izlovchi" ma'shuqa sifatida ham talqin qilinadi, uning ishq so'fiyning Haqqa yetishish yo'lidagi intilishi, o'z nafsini jilovlab, ma'naviy kamolotga erishish jarayoni bilan allegorik bog'liqdir. Durbekning «Yusuf va Zulayho» dostonida Zulayhoning ichki kechinmalari, psixologik holati chuqur tahlil etiladi.

Falsafiy va allegorik talqinlar: yozma adabiyotda «Yusuf va Zulayho» qissasi faqat sevgi hikoyasi emas, balki tasavvufiy-falsafiy mazmunga boy allegorik asardir. Yusuf ilohiy haqiqat, Zulayho esa unga intiluvchi solik (tariqat yo'lchisining) ruhi sifatida ko'riladi. Zulayhoning Yusufga bo'lgan ishq zohiriy go'zallikdan botiniy go'zallikka, majoziy ishqdan haqiqiy ishqqa o'tishning ramziy ifodasidir. Qissa orqali insonning nafsini ammoradan xalos bo'lishi, tavba-tazarru orqali poklanishi va Allohga yaqinlashishi g'oyasi ilgari suriladi.

Xulosa:

“Yusuf va Zulayho” obrazlari Sharq xalqlari madaniy merosida alohida o‘rin tutib, xalq og‘zaki ijodida ham, yozma adabiyotda ham o‘ziga xos tarzda namoyon bo‘ladi. Xalq og‘zaki ijodida bu obrazlar sodda, ramziy, ko‘proq ma’naviy-axloqiy va didaktik xususiyatga ega bo‘lib, Yusuf ilohiy go‘zallik va sabr-qanoat, Zulayho esa cheksiz insoniy ishq va sadoqat timsoli sifatida tasvirlanadi. Yozma adabiyotda, xususan klassik masnaviylarda esa, bu obrazlar yanada chuqur falsafiy, psixologik va allegorik qatlamlarga ega bo‘ladi. Yusuf ilohiy haqiqat va nur timsoli, Zulayho esa insoniy ehtirosdan ilohiy ishqqa o‘tishning, ma’naviy yuksalishning murakkab va azobli yo‘lini bosib o‘tuvchi solik ruhining ramziy ifodasi sifatida talqin etiladi. Har ikki an’anada ham “Yusuf va Zulayho” qissasi insoniy munosabatlar, axloqiy qadriyatlar, ilohiy adolat va ishqning qudrati haqida chuqur tushunchalar berib, avlodlarni ezgulikka, poklikka, sabrga va ma’naviy kamolotga chorlovchi muhim madaniy boylik bo‘lib qolmoqda. Uning davomiyligi va turli talqinlarda qayta-qayta paydo bo‘lishi qissaning universal ahamiyati va abadiy qadrini tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **Qur'oni Karim.** "Yusuf" surasi.
2. **Jomiy, Abdurahmon.** *»Yusuf va Zulayho“ (masnaviy).* – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va san‘at nashriyoti, 1977.
3. **Durbek.** *»Yusuf va Zulayho“ (doston).* – Toshkent: Adabiyot va san‘at nashriyoti, 1980.
4. *Manba: O‘zbekiston Milliy kutubxonasi fondi. Elektron versiya uchun: O‘zbekiston adabiyotshunoslik platformalari orqali qidiruv.*
5. **Imomnazarov, M.** *"Jadid adabiyotining ma'naviy-ma'rifiy asoslari".* – Toshkent: Ma'naviyat, 2001.
6. **Karimov, I. A.** *"Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch".* – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
7. **Xasanov, B.** *"O‘zbek xalq og‘zaki ijodi poetikasi".* – Toshkent: Fan, 2010.
8. **Sattorov, N.** *"Sharq mumtoz adabiyotida ishq tushunchasi".* – Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti nashriyoti, 2015.
9. *Manba: Samarqand Davlat Universiteti ilmiy jurnallari va konferensiya materiallari, www.samdu.uz saytidagi ilmiy bo‘limlar.*